

La gran transformació del paisatge rural empordanès. El terraprim occidental (1950-1980). Tot valorant la incidència del fred de 1956⁽¹⁾

Per PERE GIFRE RIBAS

A banda de l'impacte del turisme, que ha transformat radicalment el litoral empordanès, la transformació experimentada pel paisatge rural entrats els anys cinquanta i fins mitjan setanta del segle XX no té equivalència en el temps històric. Aquesta transformació és el resultat de l'encadenament de diferents fenòmens: la motomecanització, el fort increment de la producció i la productivitat agrària amb la generalització de la química agrícola i la selecció d'espècies (el que se n'ha dit la revolució verda), juntament amb l'especialització; fenòmens, d'altra banda d'abast mundial, iniciats als Estats Units i impulsats a Europa després de la Segona Guerra Mundial.⁽²⁾ A l'Empordà, els efectes d'aquests canvis podrien ser comparables, només en els pobles dels aspres i de l'Albera, a les conseqüències de la fil·loxera de final del segle XIX; però cap fenomen ha tingut el mateix abast que la transformació que anem a estudiar.

Una transformació que ha suposat la fi de l'agricultura tradicional i la seva substitució per una agricultura mecanitzada i industrial. Els efectes de la caiguda de la renda agrària del primer terç del segle XX,⁽³⁾ amb el parèntesi de la guerra civil i la immediata postguerra, es van accelerar a partir dels anys cinquanta, quan es va demostrar que era inviable mantenir un sistema agrícola basat exclusivament en l'energia de sang i la producció per a la subsistència, amb una forta pujada dels costos i l'aparició d'unes expectatives de treball fora del món agrari. El resultat ha estat la crisi de l'agricultura tradicional. Les conseqüències les coneixem prou bé: una forta

1. En aquest treball s'exposen els primers resultats d'un projecte en equip que, de moment, no ha pogut arribar a la seva culminació.

2. En una síntesi de l'evolució de l'agricultura, aquesta etapa és conceptualment com la "segona revolució agrícola dels temps moderns", MAZOYER, Marcel; ROUDART, Laurence, *Histoire des agricultures du monde*, París, Seuil, 2002, capítol X.

3. GARRABOU, Ramon; PLANAS, Jordi; SAGUER, Enric, *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*, Vic, Eumo, 2000, pàg. 142-150, 159-162, 170-174.

caiguda dels actius agraris,⁽⁴⁾ però tot i això, la població activa agrària empordanesa (6,8% de la població activa i el 5,9% del PIB comarcal el 1996),⁽⁵⁾ més elevada a l'Alt Empordà que al Baix Empordà, es troba molt per sobre dels percentatges de Catalunya, fet que fa que un informe recent reconegui que "l'espai agrari continua caracteritzant en bona mesura el paisatge empordanès. **L'espai agrícola dóna encara a les comarques de l'Empordà un signe d'identitat**".⁽⁶⁾

Com s'ha produït aquesta transformació? Com ha anat el procés i els seus efectes? Aquesta és la pregunta que pretenem contestar en el marc d'un treball més ampli i més ambiciós. Aquí, però, ens centrarem en els efectes del fred de 1956, en la mesura que si bé no és la causa, sí que explica l'acceleració de la transformació en una zona marcada per la notòria presència de l'olivera.

METODOLOGIA I FONTS

La investigació feta al marge dels canals universitaris, per molta voluntat que s'hi posi, sol dilatar-se en el temps, en aquest treball, resultat d'un projecte que tenia un abast molt ampli, hi han participat moltes persones. La participació ha estat de moltes menes, en l'elaboració del projecte, en la discussió del projecte, en la concreció del guió de les entrevistes, en el redactat final del guió, etc. En diferents moments hi han pres part les següents persones: Marià Baig, Carles Bayés, Leo Bejarano, Núria Betllem, Ferran Calavia, Marciano Cárdbaba, J. Antonio Cobos, Josep Colls, Carlos Cusí, Sagrario Gallego, Pere Gifre, Carme Gilabert, Didia Holgado, David Iglesias, M. Vicenta Martínez, Manuel Moreno, Rosa M. Moret, Santi Puig, Eduard Puig, Josep Puig, Gemma Roca, Núria Roura, Èrika Serna, Joan Serra, Albert Testart, Joan Trayter, Joaquim Tremoleda i Sebastià Villalón.

Les entrevistes

Han estat unes entrevistes efectuades a partir d'un formulari que permet treure l'entrellat de les vivències personals. No hem volgut saber el que pensen del canvi, sinó com han viscut el canvi. La seva vida ha experimentat la gran transformació del món agrari, per aquesta raó hem volgut resseguir-la, conscients que la memòria en molts moments pot ser aproximada, subjectiva,

4. Vid. per al marc global català, PEIX, Jordi (coord.), *Llibre blanc del sector agrari. Un debat al territori*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, 2001, per a l'Alt Empordà: ROCA, Anna, "Els canvis en el sector agrari", dins RIBAS, Anna; PUJOL, David (ed.), *Canvis socioambientals a l'Alt Empordà (1950-2000): natura i història en l'evolució recent del paisatge altempordanès*, Girona, Universitat de Girona; Càtedra de Geografia i Pensament Territorial i Institut de Medi Ambient, 2002, pàg. 69-80.

5. ROCA, Anna, "Activitat agrària", dins NOGUÉ, Joan (dir.), *Atlas de l'Alt Empordà*,..., pàg. 155 i 160.

6. *Pla territorial. Empordà. Avantprojecte*, Generalitat de Catalunya-Departament de Política Territorial i Obres Públiques: Secretaria per a la Planificació Territorial, abril 2005, pàg. 115.

i en d'altres l'oblit és del tot manifest. Això és així en les persones majors de vuitanta anys que quan se'ls pregunta per preus o produccions acostumen a no respondre, mentre els de menor edat solen respondre aquesta qüestió amb precisió. Tant se val, les sèries de preus ja les podem aconseguir per altres bandes, en canvi el que no podem abastar era la seva trajectòria vital, que és el que ens han mostrat a través de l'entrevista.

Que el document sonor, l'entrevista, és imprescindible per als estudis que es vulguin fer d'aquest període és una realitat irrefutable, i la necessitat de fer les entrevistes a les persones que han viscut directament el procés donada la premura de temps de què disposem és inqüestionable.⁽⁷⁾ Hem de pensar que estem analitzant bàsicament el període de 1950-1980, però que els que estaven en actiu abans del procés són persones que ara tenen com a mínim setanta anys. Els majors de setanta anys tenen una major perspectiva dels fets, però la memòria no sempre és la mateixa. Quan la memòria ho ha respectat, hem entrevistat persones de més de noranta anys, ara ja seria un document impossible d'aconseguir. Aquestes entrevistes han de ser la base per a un arxiu de la memòria històrica del canvi agrari empordanès.

La principal característica dels dotze entrevistats és que es tracta de persones que han viscut directament del treball de la terra o del bestiar. Han viscut del treball de la terra fins la seva jubilació, excepte un que el va abandonar a començament dels anys seixanta com a resultat, i per això encara és més significatiu, de la caiguda de la producció d'oli, propietari com era d'una explotació que s'hi havia especialitzat.

Les entrevistes han estat efectuades individualment o per parelles, els entrevistadors han estat: Sagrario Gallego-Didia Holgado, Joan Trayter-Josep Puig; Joan Serra; Ferran Calavia-Marciano Cárdbaba; Rosa M. Moret-Sebastià Villalón; Rosa M. Moret-Erika Serna; Núria Batllem-Leo Bejarano.

La recerca d'arxiu

La recerca documental s'ha portat a terme en bona part a l'Arxiu Històric Comarcal de Figueres, han fallat, definitivament, les possibilitats de disposar

7. Tot seguint la metodologia emprada en el projecte de l'Associació d'Història Rural de les comarques gironines: SAGUER, Enric, "Un projecte d'Història oral de l'Associació: memòria d'un món rural en transformació. La regió de Girona, 1930-2000", *Mestall. Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les comarques gironines*, núm. 7 (juny 2001), pàg. 1-2; PUIGVERT, Joaquim, M.; SAGUER, Enric, "Memòria d'un món rural en transformació (la regió de Girona, 1930-2000): la veu dels hisendats", dins *Fonts orals. La investigació a les terres de parla catalana. Actes de les Jornades de la CCEPC*, Barcelona, 2001, pàg. 247-253; SAGUER, Enric (coord.), *Els últims hereus. Història oral dels propietaris rurals gironins, 1930-2000*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de Cultura-Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, 2005, pàg. 11-17. I també les reflexions efectuades en la jornada *Els mètodes de la història oral*, organitzada pel Centre de Recerca d'Història Rural de la UdG i l'Associació d'Història Rural de les comarques gironines, Girona, 30 de setembre de 2005, se'n pot veure la ressenya a BARRIS, Josep M., *Mestall. Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les comarques gironines*, núm. 18 (2005), pàg. 10-12. Un plantejament global, PRINS, Guyn, "Historia oral", dins BURKE, Peter (ed.), *Formas de hacer historia. Segunda edición*, Madrid, Alianza editorial, 2003, pàg. 145-187.

de fons d'arxiu de la COSA, *Cámara Oficial Sindical Agraria*, així com de la *Jefatura Agronómica provincial de Girona*.⁽⁸⁾ S'ha hagut de suplir amb fons municipals i de les Hermandades Sindicales. És evident que, de disposar dels arxius centrals, la investigació s'hauria fet de manera més ràpida, no obstant això, les estadístiques d'ocupació de conreus i de maquinària agrícola que, de manera continuada, des dels anys cinquanta, les *Hermandades* enviaven a la COSA, permet poder resseguir el procés de transformació. Les dades estadístiques que les *hermandades* proporcionaven anualment a la Cambra agrària de Girona s'han de mirar, però, amb prevenció.⁽⁹⁾ Les tendències, que és el que més ens ha interessat, es poden usar com a indicadors del canvi agrari.

S'ha pogut treballar la documentació dels següents fons:

Municipals: Borrassà, Cistella, Espolla, Garrigàs, Ordis, Rabós d'Empordà, Roses,⁽¹⁰⁾ Sant Climent Sescebes, Santa Llogaia, Terrades i Vilanant.

Hermandades sindicales, cambres agràries locals: Avinyonet de Puigventós i Taravaus, Boadella, Cistella, Figueres, Lladó i Cabanelles, Navata, Ordis, Pontós, Saus-Camallera i Sant Mori, Ventalló, Viladamat, Vilatenim i Vila-sacra, Vilaür.

Per portar a terme l'anàlisi ens hem de valdre, doncs, de la documentació de què disposem, bàsicament local, la que proporciona la documentació municipal i la que ofereix la produïda per la *Hermandad* local, on sempre hem de tenir present la possible ocultació, d'una banda, i de l'altra el fet que hi havia *hermandades* que estaven agregades a altres i no sempre és possible efectuar ni la desagregació de les dades ni el seguiment (és el cas, per exemple, de Figueres, amb Boadella, Biure, el Far, les Escaules i Santa Llogaia). A banda, disposem dels censos de 1962, 1972 i 1981 que donen la imatge global, tot i que hi ha alguns indicadors que hauríem volgut trobar i dades que s'haurien de contrastar. Malauradament, en no disposar de cap cens dels anys cinquanta no podem situar correctament el punt de partida. A fi de suplir aquestes mancances documentals, hem hagut de recórrer a la memòria històrica dels protagonistes del canvi.

8. Agraïm les gestions fetes per Montse Hosta, directora de l'Arxiu Històric de Girona, a la recerca d'aquests fons, ara per ara perduts (no sabem si definitivament perduts).

9. La Cambra agrària de Girona, el 30 de juliol de 1976 (AHCF. Cambra agrària d'Avinyonet i Taravaus. 4), adreça una circular a fi de millorar l'obtenció de les dades. Fa referència al fet que no hi ha coincidència entre les dades a escala provincial i les dades locals proporcionades per les *hermandades*. Pel que fa a les superfícies ocupades pels conreus diu "*que algo falla*", ja que només coincideixen les superfícies del guaret i els conreus llenyosos, en canvi les *hermandades* donen dades inferiors en les terres productives i superiors en terres de bosc i superfícies no agrícoles. Clarament, es vol reduir la base impositiva. Per una visió més global i crítica de les estadístiques agràries en el franquisme: BARCIELA, Carlos, "El sector agrario desde 1936", dins CARRERAS, Albert (coord.), *Estadísticas históricas de España, siglos XIX-XX*, Madrid, Fundación Banco Exterior, 1989, pàg. 161-164.

10. Agraïm a Josep Barris, arxiver municipal de Roses, la informació documental proporcionada.

Delimitació del marc geogràfic

Centrem l'estudi en els terraprimis occidentals,⁽¹¹⁾ l'Empordà interior, l'Empordà sec, perquè les seves característiques permetran explicar millor l'abast del canvi. Les transformacions del litoral, de la plana i de l'Albera han rebut més atenció i, de fet, ja estaven plantejades en els estudis d'Yvette Barbaza i d'Albert Compte acabats en començar els anys seixanta.

L'ANY DEL FRED (febrer de 1956)

El febrer de 1956 es va viure una forta onada de fred que va començar el dijous dos de febrer, dia de mercat a Figueres on alguns pagesos havien acudit, tot i les adversitats que presentava el dia. Era un dia assenyalat, era el dia de la Candelera. Fins i tot els camions, amb la forta glaçada, tenien el dipòsit de l'aigua gelat, i no es podien engegar. L'onada de fred es va repetir fins a tres vegades, va durar dies, i no acabà fins al 26. S'arribà a unes temperatures de fins a 15 graus sota zero.⁽¹²⁾ Gelades impressionants⁽¹³⁾ i una forta tramuntana eren els altres elements presents aquest dia i els altres que vingueren. Els pagesos tenen gravat aquell mes i aquell any, la situació va ser realment difícil; hem optat per recollir una descripció de la vivència d'aquells dies per poder fer-nos una idea de la situació.

“Quan al dematí ens aixecàvem havíem de trencar el glaç de la palangana per a poder-nos rentar la cara, i com que de roba ja no en teníem gaire, prou havíem de caçar de tot, *hasta* sacas a sobre el llit per poder-nos abrigar. Eren cases velles, ... Déu nos en guard que hagués durat ... Has de comptar que anaves a buscar aigua en el pou, ..., i quan arribaves a casa l'aigua ja era glaçada a la galleda, al cim de la galleda, en vint metres l'aigua quedava glaçada”.⁽¹⁴⁾

11. El terraprim forma part, de manera genèrica, dels aspres empordanesos, en oposició a la plana, a fi de diferenciar-ho de la zona Nord situada al peu de l'Albera, optem per remarcar la situació “occidental”, de manera que els aspres els identifiquem amb els municipis situats al Nord de la plana empordanesa, on la vinya hi ocupa una part considerable de la superfície agrícola, vid. COMPTE, Alberto, “El Alto Ampurdán”, dins *Pirineos. Revista del Instituto de Estudios Pirenaicos*, núm. 67-74 (1963-1964), pàg. 60-62, 194-205; COMPTE, Albert, “L'Empordà”, dins SOLÉ SABARÍS, Lluís, *Geografia de Catalunya*, II, Barcelona, Aedos, 1964, pàg. 306. Aquesta nominació ens sembla més apropiada i clarificadora que la que s'opta en NOGUÉ, Joan (dir.), *Atlas de l'Alt Empordà*, Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya/Diputació de Girona, 2000, pàg. 152-155.

12. A l'observatori de Figueres les mínimes absolutes arribaren a -9° , si bé hi ha indicadors de fins a -14° . La temperatura mitjana del mes fou de $3,05^{\circ}$ i la mitjana de les mínimes va ser de $-2,2^{\circ}$. COMPTE, Alberto, “El Alto Ampurdán”, ..., pàg. 43. El mapa del temps del febrer de 1956 el publica BARBAZA, Yvette, *El paisatge humà de la Costa Brava*, I, Barcelona, Eds. 62, 1988, pàg. 58. Per una visió global, vegeu el catàleg de l'exposició 1956, *l'any de la fred. L'observatori meteorològic de Girona*, Figueres, Consell Comarcal de l'Alt Empordà, 2006.

13. La mitjana anual de dies amb gelada en el període 1951-1962 va ser de 31 dies, l'any cinquantesis, de 54 (COMPTE, Alberto, *Op. cit.*, p. 44), quan se succeïren fins a tres onades de fred polar. En general, sobre els hiverns empordanesos, COMPTE, Albert, “Tipus de temps a l'Empordà”, *AIEE*, (1968-1969), pàg. 154-161.

14. Entrevista a Joan Falgàs Pagès, masover al mas de la Rajoleria de Sant Tomàs de Fluvià el 1956: 2/13.

Deixem ara de banda els efectes sobre les persones.⁽¹⁵⁾ Els efectes sobre els conreus foren tan acusats perquè es venia d'un mes de gener suau, que feia preveure que l'hivern ja s'havia acabat.⁽¹⁶⁾ Aquest fred ha perdurat en la memòria històrica de la pagesia fins al punt que ha marcat un abans i un després.⁽¹⁷⁾ La realitat, però, és que els seus efectes, tot i ser molt importants (sobretot en les zones on l'olivera era el conreu predominant o tenia una presència considerable en el paisatge), per a poder avaluar-los convenientment, s'han de situar en el marc més global d'aquesta gran transformació començada en els anys cinquanta.

Els efectes

Davant l'onada de fred, les autoritats municipals actuaren ràpidament per aconseguir la declaració de calamitat extraordinària, és a dir, que havia afectat més del 25% dels conreus, amb aquesta qualificació es podia demanar el perdó de la Contribució Rústica. Els ajuntaments es varen mobilitzar i el mateix mes de febrer feien acords municipals a fi d'iniciar els tràmits. La tramitació, pel que hem pogut veure en la documentació municipal que s'ha conservat, és molt semblant en les diferents poblacions, l'assessorament era el mateix (la Gestoria Albert de Figueres, per exemple, enviava els formularis que s'aproven en els plens, sense tocar ni una sola coma). A aquest acord inicial s'afegia tota una tramitació posterior provatòria dels efectes del fred. A banda dels elements estereotipats que figuren en aquests escrits, val la pena remarcar, a partir d'aquesta documentació, els efectes generalitzats sobre els conreus, i ho farem a partir de la tramitació efectuada per tres municipis, que són representatius de la geografia agrària de la comarca:

1. Rabós, a l'Albera i els aspres, on la producció vinícola és la principal activitat (el fred no va afectar la vinya perquè encara no era brotada), però on l'olivera ocupava una part important del terme. A Rabós s'ha conservat un expedient complet de tota aquesta tramitació, en el qual, a banda d'explicar els fets, la memòria històrica és present en els escrits que recullen els acords municipals. Els efectes, de no posar-hi remei, es diu en l'acord de l'Ajuntament de 25 de febrer de 1956, portarien a la despoblació del municipi: *“tal como ocurrió a finales del siglo pasado con la terrible plaga de la filoxera en los viñedos, que fueron abandonados en su mayoría, y la población en aquella época contaba con el triple de los habitantes que cuenta en la actualidad, sólo que esta vez la parte afectada es el olivar, segundo*

15. “Canigó”, *Ampurdán*, núm. 699 (15 de febrer de 1956), pàg. 5.

16. *Ampurdán*, núm. 698 (8 de febrer de 1956), pàg. 5.

17. El corresponçal d'Agullana deia que el fred havia estat tan intens que no se'n recordava cap altre des de 1891, *Ampurdán*, núm. 700 (22 de febrer de 1956), pàg. 6. En acabar el mes escrivia: *“El febrero del 56 marcará época y será recordado durante largos años, no solamente por el riguroso frío y las intensas y constantes heladas, sino por los daños ocasionados en la agricultura y la ganadería, que repercutirán sensiblemente en los abastecimientos y en las economías domésticas”*, *Ampurdán*, núm. 701, (29 de febrer de 1956), pàg. 6.

factor vital de la población, y secundariamente toda la parte de campo y huerto".⁽¹⁸⁾ D'immediat, la pitjor part se l'havia emportat l'olivera, s'havien trencat branques pels efectes de la tramuntana i fins i tot s'havien esquerdat els troncs; un informe dels majors contribuents del municipi, residents a Vilamaniscle, Bonaventura Vila Masó, Rafel Torroella Llistosella i Joaquim Nouvilas Ayguabella ho descriu de manera gràfica: "*los daños causados por las heladas se agravaron por fuertes temporales de viento huracanado, lo que dio lugar a que los árboles se agrietaran en sus troncos y ramas, quedando abiertas sus cortezas lo mismo que si se hubiesen producido con un instrumento cortante*".⁽¹⁹⁾ Les fortes glaçades, en un primer moment, haurien afectat, segons la documentació municipal, almenys el 75% de les oliveres del lloc.

2. Terrades, als terraprims, garrotxes d'Empordà, on l'olivera és el principal conreu i els seus efectes hi van ser molt acusats, sobretot en les oliveres que, aprofitant la bonança del mes de gener, ja havien estat podades. El municipi de Terrades és un exemple de municipi on l'olivera hi era el conreu majoritari. El 30 d'abril de 1956, l'Ajuntament i la Junta Pericial de l'Amillarament avaluaven els danys en les oliveres: almenys el 90% havien quedat sense fulles, "*situación que, según los prácticos del país, tardarán muchos años en reproducir los que sobrevivían de la calamidad, que jamás se había visto ni conocido por esta modesta comarca*". Els anys successius les oliveres que no foren arrencades i que havien estat tocades pel fred no prosperaren. Els efectes, a Terrades, s'estenen també a civades i farratges, conreus que quedaren "*completamente muertos*", i els blats, perduts en la seva meitat; en altres indrets els blats resistiren el fred.⁽²⁰⁾ El problema queda centrat especialment en l'olivera ja que el 95% del poble, diuen, subsistia d'aquest conreu, "*carece de otra producción principal que no sea el aceite*".⁽²¹⁾ Les dificultats estaven assegurades.

3. Santa Llogaia, a la plana seca, on els cereals ocupen la màxima superfície del terme. A la plana propera a Figueres, a Santa Llogaia d'Àlguema, els efectes es feren notar en les terres de sembradura ("*asolaron*

18. Expediente instruido por el Ayuntamiento y junta pericial de este pueblo para solicitar el perdón de la contribución territorial rústica por CALAMIDAD EXTRAORDINARIA, como consecuencia de las fuertes heladas que azotaron el término municipal durante todo el mes de febrero. Año 1956. (AHCF. Fons municipal de Rabós d'Empordà. Hisenda. Tresoreria. Caixa. Habilitació. 331-335v).

19. *Ibidem*, 20 d'abril de 1956.

20. Les pluges de final de febrer ja feien preveure que els sembrats es podrien salvar (*Ampurdán*, núm. 701, 29 de febrer de 1956, pàg. 6). A començament d'abril, el corresposal del *Ampurdán* a Roses ho certificava: "*Rápidamente se han recuperado los sembrados pudiendo asegurarse una buena cosecha, no así los olivos*" (*Ampurdán*, núm. 706, 3 d'abril de 1956, pàg. 6).

21. Expediente sobre la calamidad extraordinaria ocurrida del día 2 al 26 de febrero de 1956 (AHCF. Fons municipal de Terrades. Administració general. Alcaldia. Secretaria. Personal. 8-9v). Semblantment passava en un indret ben allunyat com Cadaqués on l'olivera ocupava el 94% de la superfície de conreu del terme, les oliveres afectades arribaven a 134.000, amb una destrucció del 85-90% (COMAS, E., "Cadaqués ante el problema de sus olivares destruidos", *Ampurdán*, núm. 707 (11 d'abril de 1956, pàg. 6). BARBAZA, Yvette, *El paisatge humà*, II, ..., pàg. 565, calcula per a Cadaqués una ocupació per l'olivera del 87,3% de la superfície de conreu, de manera que l'articulista disposava d'accés al cadastre o tenia bona informació.

y destruyeron todas las sembraduras, casi en su generalidad”), i s’argumenta també, com en els altres casos, que aquest era un fet general, tot fent referència al terme municipal veí de Borrassà, i concreta els efectes: “*las avenas y cebadas han resultado todas muertas y que la pérdida del trigo se estima en un 50% de su cultivo, las hortalizas sin aprovechar ya que no pudieron aguantar los rigores de las bajas temperaturas [...] y la parte olivarera un desastre, pues los pies de olivo algunos llegaron incluso a quedar descortezados*”. L’avaluació del 15 de març estima les pèrdues de collites en el terme entre el 60 i el 70%.⁽²²⁾

Podem pensar que les avaluacions dels danys, ja que es tracta de documents administratius que havien de provar la condició de calamitat extraordinària, són exagerades: del 60 al 95% dels conreus haurien quedat afectats, la realitat és que els efectes es podrien reduir, però no per això, encara que es tractés d’una categoria administrativa, la calamitat extraordinària deixava de ser ben real.

A banda de la sol·licitud d’exempció de la contribució per rústica de l’any cinquanta-sis, a partir de 1959, les poblacions s’afanyaren a realitzar el cadastre. En la confecció del cadastre, en la qual participava l’Ajuntament i una Junta Pericial, s’emeteren informes de les qualitats de la terra de cada municipi. Interessa destacar d’aquests informes la situació de l’olivera. El cas de Vilanant pot ser exemplificador. El 25 de febrer de 1961 es publicava al BOPG el *Resumen calificativo y clasificativo de superficies* de Vilanant, en el terme olivar apareixen dues categories: a la primera hi ha 9 ha 10 a i 99 cs i a la segona, la que serà objecte de queixa, 109 ha 93 a i 82 cs. La resposta de la Junta Pericial del cadastre de Vilanant del 10 de març de 1961, amb l’objecte de rebaixar el qualificatiu de la segona categoria de l’olivar, aporta arguments creïbles de la situació en què es trobava una part important de l’olivera en el terme:

“Nada tiene que objetar esta Junta [pericial de rústica del cadastre] por lo que hace referencia al olivar de primera categoría, pues en ella están incluidos aquellos olivares que la experiencia y la práctica han demostrado que no fueron perjudicados por las terribles heladas del año 1956 y están en buena producción. No puede decirse igual de la segunda categoría, pues el tiempo se viene en contra de todas las esperanzas que se habían puesto en ellos. El olivar, que en cierto tiempo fue considerado de segunda categoría, actualmente en vez de recuperarse está en una decadencia tan lamentable que los agricultores ya no esperan nada de los mismos, tienen escaso desarrollo y nula producción. Actualmente, muchos de los que fueron clasificados en tal categoría son completamente improductivos y algunos muertos ya. No fue escasa esta Junta en clasificarlos como olivares, visto el interés que tenían los agricultores en cultivarlos, pero el desengaño cunde alarmantemente y hay que reconocer que bien poca cosa puede hacerse en beneficio de los mismos a no ser que no tributen por unas propiedades

22. Expediente solicitando perdón de la contribución rústica y pecuaria (AHCF. Ajuntament de Santa Llogaia d’Àlguema. Sindicat agrícola. “Movimiento”. 294).

inútiles, pues los olivares de esta localidad y en su inmensa mayoría están enclavados en parajes rocosos en los cuáles el día que desaparezcan los olivos sólo hay que esperar que crezcan los matorrales”.⁽²³⁾

El 16 de desembre de 1959, en l'acta de reconeixement del terme, havien classificat l'olivar en dues categories: la primera, l'olivar productiu, i la segona dins el terme de “*leñas bajas*”, on s'havien d'incloure “*los montes de pequeño rendimiento y olivos perjudicados*”.⁽²⁴⁾

La Junta Pericial del cadastre de Borrassà el 28 de febrer de 1961 arribava a la mateixa conclusió que la de Vilanant, “*Los olivos del término llevan muchos años sin producto alguno, a pesar de los cuidados y gastos que en los mismos se invierten. Su renta es nula y puede afirmarse con más propiedad que es negativa*”. Tot i amb això, el total de la contribució del municipi no es reduirà: el 1956 el total pagat era de 113.161,40 pessetes, el 1957 de 112.901,77, el 1958 de 112.493,46, el 1959 de 124.218,14, el 1960 de 125.113,91, el 1961 de 124.991,41 i el 1962 de 135.152,84. La caiguda de la renda derivada del conreu de l'olivar, que a Borrassà, el 1961 ocupava encara 49 ha i 77 a, gairebé ja al final del procés de l'arrencada, no s'havia notat en la contribució.⁽²⁵⁾ Podríem considerar que en ser un municipi situat a la plana, la terra ocupada per l'olivar passava a ser considerada terra campa. I és, majoritàriament, cert: l'arrencada d'oliveres va donar lloc a l'augment de la superfície de terra de conreu destinada a cereals i farratges de secà. Però no és el cas de municipis com Vilanant, Cistella, Llers, Terrades, Avinyonet o Lladó, només per quedar-nos en aquesta zona, on la mort de l'olivar no donarà lloc a l'augment de la superfície de conreu, sinó a l'augment del matoll o del bosc; l'argumentació de la Junta Pericial del cadastre de Vilanant no donava arguments en va, eren arguments del tot realistes, com els fets i el temps han provat de sobres.⁽²⁶⁾ La reculada de la superfície de conreu és una realitat, ja que, habitualment, l'olivar ocupava terres aspres. La pujada de la contribució va ser acusada de manera general arreu de la província de Girona,⁽²⁷⁾ però molt més en aquestes zones on l'olivera era un “mal

23. AHCF. Fons municipal de Vilanant. Hisenda. Cadastre parcel·lari 1959-1961. 62.

24. La Junta Pericial de Borrassà a l'acta de reconeixement del terme, el 15 de desembre de 1959, havia disposat també dues categories per als olivars: la primera classe i l'altra en el concepte de “*leñas bajas*” on distingia una primera classe per als “*olivos perjudicados*” i una segona per a la resta de llenyes (AHCF. Fons municipal Borrassà. Hisenda. Cadastre Parcel·lari (1960-1982).

25. AHCF. Fons municipal de Borrassà. Hisenda. Cadastre Parcel·lari (1960-1982). Repartiments de la contribució territorial (1955/1984).

26. Els olivars situats a la garriga d'Avinyonet després de ser arrencats quedaren erms o amb pins, la terra més bona fou ocupada pels cereals. Pere Borrat, propietari d'un dels dos trulls hidràulics de Vilanant, al cap de sis o set anys del fred va haver de plegar: no quedaven olives (Entrevista a Pere Borrat Gironell, pagès de Vilanant: 10 de juliol de 2003). El mateix passarà en les zones situades a la falda de l'Albera. El propietari Salvador Comas, de Pau, explica que l'olivar situat a la “muntanya”, és a dir, damunt del poble de Pau, va ser abandonat (Entrevista a Salvador Comas: 2 de maig de 2003).

27. Que la pujada va ser especialment acusada després de 1965 n'hi ha bona prova en la queixa formal interposada per la *Cámara Oficial Sindical Agraria* que publicarà un opuscle contrari a la pujada excessiva, amb un article interessant d'Ignacio de Ribot, que havia estat publicat a *Presencia*, on vinculava, en última instància, la caiguda d'actius agraris amb la pujada de la contribució (CÁMARA OFICIAL SINDICAL AGRARIA, *Gerona y su agricultura*, 1968).

necessari”, no hi havia cap altra possibilitat de conreu de la mateixa producció i rendibilitat.

L'arrencada d'oliveres

A partir del mes de setembre de 1956, els propietaris d'oliveres mortes o amb danys sol·licitaven autorització per poder podar i tallar les oliveres de la seva propietat, d'acord amb les instruccions donades per la Jefatura Agronómica en escrit de 5 de setembre. Al cap de pocs dies, veïns de Terrades es van afanyar a demanar de tallar 440 oliveres, 150 de les quals eren propietat del marquès de Dou.⁽²⁸⁾ El procés era imparable i la *Dirección general de Agricultura* donarà llum verd al procés, tot reglamentant-lo a través de les *Hermandades de Labradores* i de la *Jefatura agronómica*, en una ordre de 17 d'octubre de 1956 (BOE, 299 de 25 d'octubre de 1956, pàg. 6783), segons la qual es podien arrencar les oliveres sense exigir la prèvia replantació, en el cas que la seva productivitat fos inferior al 25% de la que tenien abans del fred. La disposició establí, també, un termini per efectuar l'arrencada d'oliveres que quedava fixat en el 30 d'abril de 1957. L'ordre governamental venia a resoldre la limitació que havia imposat el decret autàrquic de 1946 que havia prohibit, entre d'altres, l'arrencada d'oliveres, per ser “*especies arbóreas muy importantes para la economía nacional*”.⁽²⁹⁾ Els terminis, però, es varen haver d'allargar.

L'11 de febrer de 1957, Luis del Pozo i de Travy, propietari de tres olivars a Esponellà, demanava d'estendre el termini fixat a l'ordre ministerial, els arguments, que tradueixen la visió dels propietaris davant la situació, fan que valgui la pena la seva transcripció:

“... inmediatamente procedió a ponerse en relación con los tratantes en madera de la comarca a fin de vender dichos olivos para leña, ya que, por otra parte, resulta imposible encontrar braceros para estos trabajos en los alrededores, y dichos comerciantes suelen disponer del personal necesario. Que debido al corto plazo señalado en el apartado 3º de la Orden citada para gozar de sus beneficios, y a la abundancia de árboles en las mismas condiciones existentes en la región, muchos comerciantes han rehusado presentar oferta, haciéndolo los demás a unos precios irrisorios, inferiores a la tercera parte del normal en esta clase de madera, aprovechando la

28. *Relación de agricultores cuyos olivares han resultado dañados a causa de las heladas solicitan la correspondiente autorización a la Jefatura Agronómica de esta provincia para poder podar y talar los olivos de su propiedad, de acuerdo con las instrucciones dadas por dicha Jefatura en escrito n° 2469 del día 5 de septiembre último* (AHCF. Fons municipal de Terrades. Serveis agropecuaris. 170).

29. L'11 de desembre de 1956 la Hermandad Sindical de Vilaür recollia, en un *Resumen de las solicitudes presentadas dentro del plazo legal en demanda de autorización para arranque de olivos*, la sol·licitud de vuit propietaris d'onze finques diferents que demanaven d'arrencar 554 oliveres (AHCF. Cambra Agrària de Vilaür. Hermandad Sindical Agraria. Mutualitat Agrària. 20-24). El 12 de desembre de 1956 de la Hermandad sindical de Labradores y ganaderos de Vilanant sortia una *Relación nominal de solicitudes presentadas ante esta Hermandad* de quinze veïns que deien tenir 1050 plantes perdudes i 1205 amb productivitat reduïda (AHCF. Cambra agrària local de Vilanant. Hermandad Sindical 1).

excesiva oferta y la necesidad en que se hallan propietarios y agricultores de hacer sacar los árboles de las fincas para el aprovechamiento de las tierras actualmente improductivas...

Que estas dificultades, unidas a la escasez de braceros, hacen ineficaces las medidas dictadas por VE en la Orden citada, ya que únicamente salen perjudicados los propietarios y agricultores, cuando era a ellos y, por ende, a la nación entera, a quiénes se trataba de favorecer, ...

Que la venta de la leña en dichas condiciones es perjudicial a la agricultura de la región ya que, a los precios ofrecidos, no se compensan las pérdidas producidas en la pasada cosecha por las heladas, y los gastos que se originarán para el nuevo aprovechamiento de las tierras, beneficiándose con ello los comerciantes, que compran la madera a precios bajos y la venderán luego en el mercado a precios normales”.

L'enginyer en cap de Girona pocs dies després, en carta al director general d'agricultura de 22 de febrer de 1957, demanava una pròrroga per a l'arrencada, on recollia els arguments de del Pozo:

“Falta de mano de obra, escasa demanda de leña y bajo precio de la misma. La falta de mano de obra puede ser un fenómeno circunstancial que debió darse a principios de año. No obstante, es muy posible que el costo de los jornales hagan casi negativa la operación, ya que la demanda y el precio de la leña han remitido extraordinariamente, como consecuencia de un invierno suave y de dificultades y carestía en el transporte por carretera”.⁽³⁰⁾

Els terminis, doncs, es varen haver d'allargar. No tots els olivars, però, es van arrencar d'immediat. Algunes oliveres varen ser coronades, tot esperant que tornessin a brotar. Moltes de les oliveres, però, s'anaven assecant. Hi va haver una espera per veure com podien reaccionar. Un informant parla de “dos anys de *parèntesi*, que no sabíem si s'acabarien de morir o si millorarien”.⁽³¹⁾

El procés, però, es va haver d'allargar, finalment, en una circular de la Cambra Sindical Agrària de Girona, que és un trasllat de la Direcció General d'Agricultura de 9 de juny de 1960, en què es diu que el termini improrrogable d'arrencar oliveres amb una producció inferior al 25%, i sense haver de replantar-les, acabarà el 31 de desembre de 1961. Calia, de totes maneres, adreçar la sol·licitud per poder arrencar a la Cambra Sindical Agrària, manifestant les característiques de l'olivar, el nombre de peus, l'edat, així com la possibilitat de tornar-ne a plantar. En el cas de tornar-ne a plantar s'havia de fer en el termini de cinc anys, si bé es deixava la porta oberta a l'arrencada general quan es disposava que “*cuando no existe esta posibilidad de replantación, el agricultor podrá proceder al arranque de los olivos dañados sin necesidad de ningún otro requisito*”.⁽³²⁾

30. Archivo General de la Administración del Estado (Alcalá de Henares). 61/1680. Agraïm a Montse Hosta les accions dutes a terme per obtenir aquesta documentació.

31. Entrevista a Joan Terradas Sabater d'Avinyonet de Puigventós.

32. AHCF. Cambra Agrària Local de Lladó i Cabanelles. 11.

En poc menys de cinc anys, de 1956 a 1961, es va portar a terme un procés d'arrencada d'oliveres considerable. De desastre i destrossa terrible el qualifica un dels informants que va participar en aquest procés.⁽³³⁾ Els pagesos propietaris obtenien amb l'arrencada de les oliveres uns ingressos que els havien de compensar de la desfeta de la collita de 1956, que havia de ser una bona collita, atès que la de l'any anterior havia estat de traspàs o de "contraanyada".⁽³⁴⁾ S'organitzaren colles de petits pagesos i jornalers que es feren càrrec de l'arrencada amb mètodes manuals, pics, magalls i pales, parpals i palanques de ferro per tombar l'olivera, i masses i tascons per estallar. Es pagava a tant el quintar, de l'ordre de tres pessetes per quintar es cobrava per arrencar i estallar les oliveres, el propietari en cobrava cinc i el camió una.⁽³⁵⁾ Aquesta activitat va donar feina durant cinc anys a un bon grapat de petits pagesos, jornalers i negociants. Un cop acabada l'activitat, però, els jornals desapareixien i també els jornals que comportava l'olivera, sobretot el podar o escatir (les colles que anaven a fer-ho van veure disminuïda radicalment la feina) i les dones que anaven a collir olives també. Els trulls d'oli van començar a reduir la seva producció, pas previ a la seva desaparició, desaparició que va venir acompanyada de la presència dels trulls hidràulics: els trulls particulars o de societats moguts per animals deixaven pas als trulls hidràulics.

S'ha conservat la documentació del trull de la Hermandad Sindical de Labradores de Figueres que tenia al carrer Col·legi d'aquesta ciutat, en concret els llibres d'entrades i sortides,⁽³⁶⁾ que ens ha permès analitzar la incidència del fred del cinquanta-sis i els seus efectes en anys posteriors, tal com es pot veure en la taula. En aquest trull hi portaven a moldre les olives particulars de Figueres, el Far (de fet la *Hermandad* del Far, juntament amb la de Santa Llogaia, havia estat annexionada a la de Figueres el 1950),⁽³⁷⁾ Vilabertran i Vila-sacra, majoritàriament, si bé en alguns moments les olives podien venir fins de les Escaules, Darnius, Riumors o Taravaus. L'any del fred, el trull, que disposava de premsa hidràulica almenys des de 1947, havia començat la seva activitat el 28 de novembre de 1955, fet habitual, ja que les primeres olives es començaven a moldre a les darreries del mes de novembre o a primers de desembre, aquest any, però, l'activitat va ser extremadament curta, ja que la darrera mòlta es va acabar el 27 de gener de 1956. Sens dubte, la collita s'havia perdut.

33. "Nosaltres en vàrem fer una destrossa terrible en aquest país la meva colla. Cap a l'últim vam ser cap a seixanta. Va ser una destrossa terrible. I encara sempre anaves amb por per si els guàrdies et veien" (Entrevista a Joan Falgàs Pagès, 2/13).

34. Una anyada normal donava, a can Falgarona d'Avinyonet, 150 mallals i una contransada de 60 a 70 (Entrevista a Joan Terradas Sabater, que havia estat masover a can Falgarona).

35. Entrevista a Joan Falgàs Pagès, 2/13.

36. AHCF. Hermandad Sindical de Figueres. Trull de la Hermandad Sindical. 58.

37. TESTART, Albert, "La *Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos* de Figueres (1943-1977)", *AIEE*, 36 (2003), pàg. 182, nota 11. L'anàlisi del trull a p. 199-200. En les estadístiques agràries i de maquinària, a partir de 1956, apareixen, en global o per separat, les respostes d'El Far, Boadella, les Escaules, Santa Llogaia i Biure; a partir de 1960 Biure deixa d'aparèixer (AHCF. Cambra Agrària de Figueres. 39-41).

OLIVES MÒLTES AL TRULL DE FIGUERES, 1951-52/1976-77			
Anyada	kg	Anyada	kg
1951-1952	83.960	...	
1952-1953	42.341	1966-1967	5.698
1953-1954	33.742	1967-1968	17.445
1954-1955	110.935	...	
1955-1956	18.897	1969-1970	29.431
1956-1957	14.382	1970-1971	10.884
1957-1958	12.160	1971-1972	31.769
1958-1959	38.964	1972-1973	13.750
1959-1960	15.677	1973-1974	5.690
1960-1961	18.367	1974-1975	36.030
1961-1962	9.198	1975-1976	5.699
1962-1963	13.431	1976-1977	90.508
1963-1964	46.102		

Font. AHCF. *Hermandad Sindical de Figueres. Trull de la hermandad Sindical de Figueres*. 58.

Amb totes les prevencions que s'han de tenir davant de dades com aquestes, almenys per als anys incials de la sèrie l'ocultació hi pot ser,⁽³⁸⁾ el que clarament assenyala és que després de 1956 mai més el trull de Figueres va tenir l'activitat que havia tingut en els primers anys cinquanta, és més, amb prou feines es va arribar a la mòlta de les olives dels anys de traspàs, excepte en les anyades de 1958-1959, 1963-64, 1974-75 i 1976-77. I encara en els anys setanta hem de suposar que molts dels petits trulls dels pobles del voltant havien deixat de funcionar i el radi d'aportació d'olives al trull de Figueres s'hauria ampliat. D'altra banda, els anys immediatament posteriors a la fred les oliveres no van donar gaire fruit, la recuperació la podem tenir en l'anyada del 1958-1959, però l'arrencada era un procés imparabile: el 1953 hi havia 93 ha d'oliveres al terme de Figueres, el 1962 eren 54, el 1969, 36 i el 1975, cap.⁽³⁹⁾

Les prediccions que feia Yvette Barbaza el 1962 erraven quan preveia el futur dels oliverars a l'interior de la comarca. El raonament partia de l'observació del que passava al litoral (Cadaqués, el Port de la Selva, Llançà o Roses), on les oliveres havien estat abandonades per la majoria de petits propietaris i parcers, i a poc a poc els olivars tornaven a un estat semisalvatge. La causa de l'abandonament de l'olivera no era atribuïda per l'autora a les gelades del febrer de 1956, que "foren més el preludi que no la veritable causa de l'abandonament

38. BARCIELA, Carlos, "El mercado negro de productos agrarios en la posguerra (1939-1953)", dins FONTANA, Josep, (ed.), *España bajo el franquismo*, Barcelona, Crítica, 1986, pàg. 196. A fi de contrarrestar l'ocultació, en la mesura del possible, hem escollit l'indicador "olives mòltes" i hem rebutjat l'oli produït, atès que en l'oli l'ocultació podia ser més elevada. L'oliva lliurada donava més o menys oli segons l'anyada i l'època de l'any, les primeres en ser collides que es molien el mes de novembre donaven de 7 a 8 litres d'oli per quartera d'olives; a partir de Nadal, la relació solia ser de mallal (12 litres) per quartera i al mes d'abril podia arribar fins als 20-21 litres (Entrevista a Pere Borrat Gironell, que participa en societat en un trull mogut per energia de sang i més tard disposa de trull hidràulic a Vilanant: 10 de juliol de 2003).

39. TESTART, Albert, "La Hermandad Sindical ...", pàg. 216. AHCF. *Cambra Agrària Figueres*. 39-41.

de molts oliverars. Com ho va ser per a les vinyes després de la fil·loxera, el canvi de conjuntura n'és el principal responsable",⁽⁴⁰⁾ i en aquest canvi de conjuntura hi jugava un paper principal el turisme, que oferia a petits propietaris i jornalers una ocupació menys dura i més rendible. Aquesta realitat litoral, però, era confrontada amb l'interior, al voltant de Figueres, on no s'havia produït una alteració de la manera de viure a causa del turisme i on els oliverars havien estat restablerts amb molta més cura. Les dades, però, apunten una altra realitat.

I és que la conjuntura a què atribueix Barbaza el canvi no és només atribuïble al turisme, sinó que la causa del gran canvi prové de la crisi del món agrari tradicional. No és a fora on s'ha de buscar la raó, sinó a l'interior mateix de l'estructura productiva agrària, incapaç de poder afrontar l'encariment dels costos de producció, l'encariment dels salaris (en el cas de l'olivera els jornals de collir⁽⁴¹⁾ i podar, sobretot) i, tot plegat, amb una pujada dels preus del blat després de la fi del pa racionat que feia preveure bones expectatives per aquest conreu. Uns elevats preus del blat (collites de 1952 a 1967) estimulen l'extensió del seu conreu, d'aquí l'arrencada d'oliveres, els camps deixats per les oliveres són sembrats de blat. Els preus reals del blat no van començar a baixar fins després de 1965,⁽⁴²⁾ com a resultat d'una política agrària destinada a potenciar els cereals per a pinso i a augmentar la producció de carn.⁽⁴³⁾ És la immediatesa del guany allò que explica, en part, l'arrencada massiva. Fet que un lúcid enginyer en cap de la Jefatura Agronómica de Girona ja preveia el 8 de setembre de 1956 quan, en carta a la Direcció General d'Agricultura, veia a venir l'arrencada general d'oliveres, "*ya que normalmente –en años anteriores– se ha tenido que luchar para contener una acusada tendencia de los propietarios a los arranques, motivada por las dificultades y bajo rendimiento económico de este cultivo y alto valor comercial de su leña*".⁽⁴⁴⁾

L'abast de l'arrencada

Les estadístiques oficials espanyoles no presenten canvis significatius derivats de l'arrencada d'oliveres, ni dins l'àmbit espanyol,⁽⁴⁵⁾ ni dins

40. BARBAZA, Yvette, *El paisatge humà ...*, II, pàg. 91.

41. Per collir mil kg d'olives eren necessaris 20 jornals, segons es diu a la cartilla avaluatòria de Garrigàs de 1889, procés en el qual no hi havia hagut canvis, per la qual cosa la dada pot ser aproximada, però vàlida (AHCF. Garrigàs. Fons municipal. 153. proveïments. Delegació Local). I per una tarda de collir olives es pagava a 12 pessetes els anys 1954 i 1955, per passar a 15 el 1956 i 1957, a Arenys d'Empordà (Arxiu patrimonial Pagès d'Arenys d'Empordà. Llibre major 1961-1967).

42. GARCÍA, Aurelio; BARCIELA, Carlos, "Un análisis crítico de las series estadísticas de los precios del trigo entre 1937 y 1980", dins GARRABOU, Ramon; BARCIELA, Carlos; JIMÉNEZ BLANCO, J.I. (eds.), *Historia agraria de la España contemporánea, 3. El fin de la agricultura tradicional (1900-1960)*, Barcelona, Crítica, 1986, pàg. 522-523, 531.

43. CLAR, Ernesto, "Del cereal alimento al cereal pienso. Historia y balance de un intento de autosuficiencia ganadera: 1967-1972", *Historia Agraria*, núm. 37 (2005), pàg. 513-544.

44. Archivo General de la Administración del Estado (Alcalá de Henares). 61/1680.

45. La superfície d'olivera es manté gairebé constant dins l'àmbit espanyol en els anys cinquanta i seixanta, i la producció total d'oli tampoc experimenta canvis significatius, vid. BARCIELA, Carlos, "Introducción" a *Los costes del franquismo en el sector agrario: la ruptura del proceso de transformaciones*, dins GARRABOU, Ramon; BARCIELA, Carlos; JIMÉNEZ BLANCO, J.I. (eds.), *Historia agraria de la España contemporánea, 3. El fin de la agricultura tradicional (1900-1960)*, ..., pàg. 447-448 i 450-451.

l'àmbit català.⁽⁴⁶⁾ L'única excepció és la província de Girona i, dins la província de Girona, l'Empordà és la zona més afectada. Tot i que, el 1981 a l'Alt Empordà hi havia el 85,5% de l'olivar de la província de Girona; més encara, de les 1.807 hes d'olivera en producció a la província, 1.800 hes eren a l'Empordà, especialment a l'Alt.⁽⁴⁷⁾

De tenir el cens oliverer de 1947 disposariem d'un punt de partida per poder analitzar amb precisió el nombre d'oliveres que van ser afectades.⁽⁴⁸⁾ El tenim per pocs municipis, de manera que hem d'acudir a la superfície ocupada per l'olivar a fi de veure la seva pràctica desaparició en molts indrets. Anualment, les cambres agràries rebien un formulari estadístic on s'havia de

EVOLUCIÓ DE LA SUPERFÍCIE OCUPADA D'OLIVERES AL TERRAPRIM OCCIDENTAL EMPORDANÈS (1955-1965), EN HES												
Municipi	Abans 1955	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Avinyonet	119,00	119,00	119,00	119,00			60,00	60,00	40,00		30,00	
Boadella						115,00	115,00		115,00	115,00		
Borrassà	110,00						49,00					
Figueres	93,00	93,00	93,00	93,00		64,00		64,00	54,00	54,00	45,00	45,00
Garrigàs	550,00						108,00					
Navata	195,00	176,00	176,00		48,00	0,00						
Ordís	25,00						20,00					
Pontós		18,00						4,00	4,00	4,00	4,00	
St. Miquel	140,00						15,00					
St. Mori	10,00											3,00
Sta. Llogaia						7,00	7,00			5,00	5,00	2,50
Saus-Camallera	45,00	45,00	42,00	25,00	10,00							3,00
Siurana	140,00						114,00					
Taravaus	148,00						20,00					
Vilamalla	131,00						107,00					
Vilaur	12,00			9,39	9,39	9,15	9,15	6,15	3,65	1,00		0,00

Font. AHCF. Cambres Agràries: Avinyonet, 4; Figueres (inclou també Boadella i Santa Llogaia), 39-41; Navata, 14; Pontós, 6; Saus-Camallera i Sant Mori, 34; Vilaur, 20-24. Per a la resta, COMPTE, Alberto, "El Alto Ampurdán", ..., pàg. 198, nota 29, on dóna les dades d'ocupació de l'amillament de 1953 i el cadastre de 1960.

46. A Catalunya, l'extensió de l'olivera es manté entre 1958 i 1976, "L'excepció es produeix a Girona, on la superfície destinada a aquest producte cau un 52%", BENELBAS, León, "La revolució tecnològica. 1955-1984", dins *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, 5, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1989, pàg. 195.

47. TULLA, Antoni; ESTALELLA, Elena; TERRADES, Montserrat i altres, *Estadístiques agràries de les comarques gironines, 1981*, Girona, Cambra Agrària Provincial de Girona, 1983, pàg. 91.

48. En disposem per als municipis de Saus-Camallera, entre la documentació conservada hi ha un imprès de 12 fulls en quart: *Reglamento para la confección y conservación del censo económico-social olivarero*, Madrid, 1947 (AHCF. Cambra Agrària Local. Saus-Camallera i Sant Mori. Hermandad Sindical, 32); de Cistella s'ha conservat un registre oliverer, en una llibreta on figuren els propietaris de les oliveres (AHCF. Cambra Agrària. Cistella. 2), així com de Sant Llorenç de la Muga, cens oliverer de 1953, amb els noms dels propietaris (AHCF. Cambra Agrària. Sant Llorenç de la Muga. 3).

donar la superfície ocupada pels diferents conreus. Les dades poden ser més o menys correctes pel que fa a les superfícies de cereals, de pastures o de boscos, almenys abans del cadastre, però en el cas de l'olivera no semblen dades ni exagerades, ni disminuïdes en excés, d'altra banda, allà on s'han conservat, permeten veure l'abast de la progressiva disminució i la cronologia.

Del quadre es pot deduir el ràpid procés d'arrencada. En cinc anys, de 1955 a 1960, el 62% de la superfície ocupada per l'olivar en aquests setze municipis va desaparèixer: ja que es va arrencar, com a mínim, la superfície corresponent a 1.155,85 hes. Espectacular va ser l'arrencada a Navata, Taravaus o Pontós, més lenta a Avinyonet o Figueres, i progressiva a Sant Mori, Saus-Camallera i Vilaür on es partia de superfícies inicials inferiors. Quan comparem les dades de l'amillament anterior a 1956 i el cadastre efectuat entre 1959-1961, en procés encara d'arrencada, la imatge ofereix una disminució espectacular a Garrigàs, Sant Miquel de Fluvià o Taravaus, mentre en els altres municipis el procés no sembla haver-se acabat (Borrassà o Vilamalla). L'arrencada dels olivars donava lloc a l'augment de la superfície de cereals de secà i també dels farratges, especialment la userda.⁽⁴⁹⁾ La ramaderia, especialment la bovina de llet iniciava la seva expansió, com ho demostra el creixement de les màquines de munyir que apareixen a les estadístiques de maquinària agrícola des de final de la dècada dels seixanta i primers setanta.

49. Això és el que s'aprecia, per exemple, a Navata, on les superfícies ocupades pels conreus de cereal i de farratges augmenten després de 1956 per ocupar les 168 ha d'olivar que queden a zero des de 1960. Però també és significatiu que entre 1953 i 1962 disminueixin les finques de menys d'una ha; una part de la superfície ocupada per l'olivera ja no serà productiva mai més (vid. les dades estadístiques de Navata a SERNA, Èrika; TESTART, Albert, *Un segle d'associacionisme a Navata*, Figueres, Ajuntament de Navata, 2005, pàg. 210-211).